

# Fundació Bernat Metge

Visat núm. 6  
(octubre 2008)

per **Marcel Ortín**

Instituïda l'any 1922 per a l'estudi i la divulgació dels autors de l'antiguitat, la Fundació Bernat Metge ha intervingut en els camps de l'edició i la traducció, i també, ocasionalment, en el de l'ensenyament (suplint els dèficits de la universitat amb la subvenció de càtedres de llatí i grec i de beques d'estudi a l'estranger per a la formació dels col·laboradors).

La seva realització més important és la col·lecció homònima d'autors grecs i llatins traduïts al català, iniciada el 1923 sota el segell de l'Editorial Catalana i integrada en la casa editorial Alpha a partir de 1926; n'havien estat precursors les dues sèries de clàssics grecs i llatins amb traducció catalana aparegudes amb el segell de l'Institut de la Llengua Catalana (IEC) entre 1913 i 1917 (amb poques realitzacions: *Himnes homèrics*, *Hero i Leandre*, Virgili, Corneli Nepos) i les contribucions de Llorenç Riber (Virgili, Sal·lusti) i de Carles Riba (Homer, Plutarc, Sòfocles, Xenofont) a la «Biblioteca Literària» de l'Editorial Catalana en l'etapa en què va dirigir-la Josep Carner (1918-1921).

La creació de la Fundació s'inscriu en el conjunt d'iniciatives de mecenatge cultural de Francesc Cambó, polític i home de negocis, líder de la Lliga Regionalista i figura important del catalanisme conservador del primer terç del segle XX. Respon a un ideal de foment de la «cultura humanística» a Catalunya que vol reconèixer en els clàssics exemples vius de comportament individual i social i aspira a traslladar-ne les lliçons a l'actualitat, al servei del retrobament o la restitució de la pròpia personalitat col·lectiva entre les altres nacions d'Europa; aquest ideal havia estat promogut des de principi de segle pel primer ideòleg del Noucentisme, Eugeni d'Ors, i és característic d'aquell moment cultural, com ho és la convicció que les lletres catalanes, tan fecundes fins al segle XV, no havien participat plenament en la renovació cultural de l'edat moderna propiciada per l'Humanisme.

La col·lecció de clàssics traduïts va tenir com a primer director (1922-1958) el secretari de Cambó, Joan Estelrich, el qual va poder comptar ben aviat amb l'assessorament acadèmic de Carles Riba per als autors grecs i de Joaquim Balcells per als llatins. El seu propòsit (explícit en l'opuscle de presentació del projecte i en les «Normes generals» d'ús intern que el van precedir) va ser imitar el model d'algunes col·leccions prestigioses, especialment la Guillaume Budé francesa, per donar en català els autors més eminents de l'antiguitat grecolatina en traduccions de qualitat que alhora poguessin arribar a un públic ampli.

L'orientació inicial era més aviat cap a una col·lecció «popular» i «assequible», però els volums aviat la van desmentir. El text original (no establert de nou, com en la Budé, sinó confiat a una tasca de discerniment entre «les millors edicions conegudes» —tasca encara poc factible a Catalunya, a parer d'alguns col·laboradors)— i la traducció (en prosa, feta amb voluntat de fidelitat al sentit, censurada pel que fa a les «obsценitats», i revisada sempre per un dels assessors o per un tercer col·laborador) solien venir precedits de la informació necessària en un llibre d'alta divulgació: presentació de l'obra i de l'autor en la seva època, història del text, síntesi del contingut. El curador i traductor cobrava en aquesta època dues mil pessetes per un volum de tres-centes pàgines; el revisor en cobrava cinc-centes. Els volums es podien adquirir en tela o en rústica, en format bilingüe (text i traducció, per a la universitat i les biblioteques especialitzades) o monolingüe (la traducció sola, per a un públic més ampli); només al principi es van fer també edicions monolingües del text original. Apareixien a un ritme de sis cada any, i es van comercialitzar principalment per subscripció. De la recepció que van tenir a la premsa de l'època, el més destacable són els articles de Lluís Nicolau d'Olwer a *La Publicitat* (1923-1927, 1935), crítics de vegades amb la falta d'homogeneïtat de la col·lecció (especialment quant a l'abast i el propòsit de les introduccions), però entusiastes pel que fa a la seva contribució a l'extensió de l'ideal «humanístic» a Catalunya. El 1936 la col·lecció havia publicat vuitanta-dos volums i havia aconseguit una difusió notable (uns set mil subscriptors). L'esclat de la Guerra Civil va comportar, però, una interrupció brusca (només dos volums entre 1937 i 1939): l'editorial Alpha va haver de ser confiscada per la Generalitat de Catalunya, amb Riba actuant com a comissari, a fi de preservar-la.

Dels traductors d'aquesta primera etapa, entre els quals figuren noms importants de les lletres catalanes, destaquen per la quantitat d'obres traduïdes Joaquim Balcells (Lucreci, Properci, Ausoni), Carles Cardó (Sèneca), Joan Crexells (Plató), Josep Farran i Mayoral (Aristòtil, Llucià), Salvador Galmés (Cató, Varró, Ciceró), Joan Mínguez (Tíbul, Properci), Manuel de Montoliu (Corneli Nepos, Quint Curci), Marçal Olivar

(Plini el Vell, Plini el Jove, Apuleu, Aulus Gel·li), Joan Petit (Catul, Lísies, Demòstenes), Antoni Ramon (Pal·ladi, Polibi), Carles Riba (Xenofont, Ausoni, Plutarc, Plató, Èsquil), Llorenç Riber (Ciceró, Tàcit, Horaci) i Josep Vergés (Catul, Sant Cebrà, Iseu, Quint Curci). Hi va haver també traductors més esporàdics: Gumersind Alabart, Tomàs Bellpuig, Joan i Pere Coromines, Joan Estelrich, Miquel Ferrà, Josep M. Llovera, Carles Magrinyà, Francesc Martorell, Cebrà Montserrat, Antoni Navarro, Isidor Ribas, Anna Maria de Saavedra, Jaume Serra Hunter, Ferran Soldevila, Adela M. Trepal i Eduard Valentí. La seva tasca —amb els deutes naturals als models de llengua literària de l'època i a les preferències estil·listiques de cada traductor— ha estat reconeguda com una contribució decisiva a l'extensió de les possibilitats expressives del català literari culte, sobre la base de la depuració i la fixació normativa que des de l'Institut d'Estudis Catalans hi havia aportat Pompeu Fabra, ell mateix col·laborador de la Fundació.

Rere el desenllaç de la guerra, en un moment de prohibició absoluta de les traduccions al català (només eren permeses en obres de bibliofília, de circulació molt restringida), Estelrich va obtenir un permís especial per a «completar» una col·lecció ja iniciada, amb algun volum en premsa, i que es devia als seus subscriptors. El primer llibre autoritzat (1942) va ser el de les vides d'Alexandre i Cèsar de Plutarc en la traducció que Riba havia deixat enllestida, a condició que no s'hi fes constar el nom del traductor. L'any 1946 ja van aparèixer volums de producció nova, i es va iniciar així una segona etapa, fins al 1959, encara a l'editorial Alpha (que del mecenatge va passar a convertir-se en una empresa editorial privada de propietat familiar a la mort de Cambó l'any 1947). Ara la col·lecció es distribuïa exclusivament per subscripció, a una mica més de mil subscriptors, i la seva presència pública era reduïda. A més dels volums nous, van començar a ser-hi freqüents les reedicions revisades de volums ja publicats. Van dirigir-la Estelrich mateix (1942-1958) i, a la seva mort, Riba (1958-1959), que hi havia estat contribuint decisivament d'ençà del seu retorn de l'exili el 1943. En aquesta etapa hi van participar col·laboradors de la generació anterior, alguns incorporant nous autors: Carles Riba (Sòfocles), Carles Cardó, Marçal Olivari (Plaute) i Llorenç Riber. I s'hi van anar afegint d'altres de més joves, alguns dels quals ja havien col·laborat abans de la guerra: en especial Miquel Dolç (Marcial, Persi, Virgili, Tàcit, Estaci) i Josep Vergés (Ciceró, Horaci), però també Marià Bassols, Jaume Berenguer, Josep M. Casas i Homs, Guillem Colom, Joan Coromines, Jaume Olivari, Joan Petit, Joan Triadó i Eduard Valentí.

L'any 1959, rere la mort de Riba, la col·lecció va passar a tenir una direcció col·legiada, formada inicialment per Josep Alsina i Joan Petit (hel·lenistes) i Josep Vergés i Miquel Dolç (l·latinistes), amb la col·laboració de Joan B. Solervicens; en successius relleus s'hi han anat incorporant després altres especialistes: Jaume Berenguer, Joan Bastardes, Manuel Balasch, Francesc J. Cuartero, Antoni Seva, Marc Mayer, Montserrat Ros, Jaume Medina, Joan Alberich, Jaume Pòrtulas, Xavier Gómez, Pere Lluís Font i Pere J. Quetglas. En aquesta tercera etapa, arran de la incorporació de professors amb formació universitària en filologia clàssica, es consolida un canvi d'orientació que ja apuntava en alguns volums anteriors: al valor de la traducció s'hi sumen ara el rigor en l'establiment del text original i la importància concedida a l'anotació. Paral·lelament es constata un canvi d'actitud entre el públic general i universitari: l'ideal «humanístic» d'apropiació personal dels clàssics ha anat deixant pas a la curiositat històrica o acadèmica per les cultures grega i llatina. Pel que fa al ritme de publicació, la col·lecció recupera l'objectiu inicial dels sis volums anuals. Entre els molts traductors que continuen la seva tasca, n'hi ha que incorporen autors nous: Jaume Berenguer (Longus) i Miquel Dolç (Tertulià, Ovidi, Prudenci, Quintilià, Cèsar, Aulus Gel·li). Cal afegir-hi altres col·laboradors assidus que ha tingut la col·lecció fins a l'actualitat (la nòmina completa figura al final de cada volum): Josep Alsina (Teòcrit, Eurípides, Hipòcrates), Manuel Balasch (Juvenci, Baquilides, Polibi, Sòfocles, Aristòfanes, Tucídides, Plató, Píndar, Heròdot), Francesc J. Cuartero (Xenofont, Longus, Parteni de Nicea, Isop, Trifiodor, Col·lut), Joaquim Icart (Sal·lusti, Suetoni, Cèsar, Florus, Ciceró), Juli Pallí (Demòstenes, Aviè, Aristòtil, Èsquines, Lísies), Jordi Redondo (Ciceró, Antifont de Ramnunt, Andòcides) i Pere Villalba (Cal·límac, Ciceró, Aviè).

La col·lecció ha estat objecte de polèmica en les últimes dècades per la seva escassa difusió real (un miler de subscriptors, molt poca presència a les llibreries), en contradicció amb el propòsit dels fundadors. A la consciència creixent d'aquesta contradicció responen iniciatives recents com el conveni amb la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya per a la reimpressió de dues-centes sèries completes i la recuperació d'un centenar de títols exhaurits (2002), i els acords amb Edicions 62 per a portar cinquanta títols selectes als quioscos en edició facsímil i per a iniciar conjuntament la «Biblioteca de Grècia i Roma», selecció de trenta títols dels quals es dona la traducció catalana i un pròleg breu en edició de butxaca (2009), tot plegat sota la direcció tècnica de Raül Garrigasait. En el moment actual (setembre del 2010) la col·lecció compta amb més de tres-cents setanta volums i es pot consultar parcialment a Internet ([Google Books Espanya](#)).

### **Bibliografia selecta**

(fonts documentals i estudis, per ordre cronològic)

Joan Estelrich. «Col·lecció d'autors grecs i llatins. Normes generals» (1921). A cura de Montserrat Franquesa Gòdia. *Quaderns. Revista de traducció*, 17 (2010), p. 225-255.

- Joan Estelrich. «Fundació Bernat Metge. Una col·lecció catalana dels clàssics grecs i llatins». Barcelona: Editorial Catalana, 1922. Reproduït a: *Cent anys de traducció al català (1891-1990). Antologia*. Montserrat Bacardí, Joan Fontcuberta i Gel, Francesc Parcerisas, ed. Vic: Eumo, 1998, p. 81-94.
- José Pla. «Una gran empresa cultural. Van a ser traducidos al catalán todos los clásicos griegos y latinos». *La Publicidad*, 14-III-1922, p. 1.
- Carles Capdevila. «Esdeveniment editorial. Els clàssics grecs i llatins en català». *La Veu de Catalunya*, 30-III-1922, p. 6.
- Carles Riba. «La Fundació Bernat Metge». *Nova Ibèria*, 3-4 (s. d. [1937]), s. p. Reproduït a: *Obres completes*, 4: *Crítica*, 3. A cura d'Enric Sullà i Jaume Medina. Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 135-137.
- Francesc Cambó. *Memòries (1876-1939)* (dictades entre 1944 i 1947). A cura d'Enric Jardí, presentació de Ramon Guardans. Barcelona: Alpha, 1981.
- Martí de Riquer. «Barcelona i les edicions de clàssics grecs i llatins». *Miscellanea Barcinonensia*, II, 3 (1963), p. 139-144.
- Manuel Balasch i Recort. «La Fundació Bernat Metge». *Serra d'Or*, IX: 10 (1967), p. 49-51.
- Carles Miralles. «Elegia per a la nostra biblioteca de clàssics antics». *Serra d'Or*, IX: 10 (1967), p. 52-54.
- Miquel Dolç. «Els cinquanta anys de la Fundació Bernat Metge». *Serra d'Or*, 171 (1973), p. 81-85.
- Joan-Anton Benach. «La Bernat Metge: tranquil·litat, resignació, satisfacció». *Serra d'Or*, 172 (1974), p. 21-24.
- Jaume Medina. «Noucentisme i Humanisme». A: *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució Cultural del CIC de Terrassa, curs 1984-85*. Jaume Aulet, ed. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 79-98.
- Miquel Dolç. «La Fundació Bernat Metge: una avaluació, avui». *Revista de Catalunya*, 38 (1990), p. 99-109.
- Carles-Jordi Guardiola. *Cartes de Carles Riba*, 4 vols. Barcelona: La Magrana, 1990-1993; Institut d'Estudis Catalans, 2005.
- Joan Samsó. «Editorial Alpha». A: *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública*, 2 vols. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, I, 379-390.
- Ramon Torné Teixidó. «Carles Riba, sobre la didàctica del grec. (Dues cartes a Francesc Cambó sobre les activitats docents a la Fundació Bernat Metge)». *Els Marges*, 57 (1996), p. 53-69.
- Jaume Medina. «Davant dels setanta-cinc anys de la Fundació Bernat Metge». *Serra d'Or*, 446 (1997), p. 42-43.
- Victòria Alsina i Keith. «Lluís Nicolau d'Olwer i les traduccions de la Fundació Bernat Metge». *Els Marges*, 62 (1998), p. 89-105.
- Carles Miralles. «La Bernat Metge, patrimoni de qui?». *Serra d'Or*, 477 (1999), p. 46-49.
- Jaume Pòrtulas. «"Enfortir el nostre nacionalisme literari". Els primers anys de la Fundació Bernat Metge». A: *Polis i nació. Política i literatura (1900-1939)*. Rosa Cabré, Montserrat Jufresa, Jordi Malé, ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003 (= Annexos 2 d'*Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica*), p. 51-65.
- Carles-Jordi Guardiola. «Carles Riba, traductor (1922-1925). 13 cartes inèdites a Joan Estelrich». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 59 (2009) (= *Miscel·lània Joaquim Molas*, 4), p. 137-160.
- Rosa Mora. «Més clàssics, si us plau!». *Quadern d'El País*, 1.302 (16-IV-2009), p. 1 i 3.
- Montserrat Franquesa Gòdia. «Les primeres normes generals de traducció de la Fundació Bernat Metge». *Quaderns. Revista de traducció*, 17 (2010), p. 213-223.

